

INSTALAȚII CARE AU FUNCȚIONAT CU SPECIFICE EFICIENȚE TEHNICE & SOCIALE ÎN "TRECUTE TIMPURI" ÎN SISTEME DE FORTIFICAȚII FRONTALIERE

Liviu SOFONEA

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov,

Liviu DUMITRESCU jr.

Asociația Inginerilor Instalatori din România /A.I.I.R./,

Elena HELEREA

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov,

Horea SALCĂ

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov

§.I. *Imperium et limes*

Statele – sisteme sociale* complexe¹, \square^{Stat} , – au, *ex definitio*,

- un teritoriu², *i.e.* un interior (*stricto sensu*)^{1,2},
- un exterior (*idem*)³,
- "deschideri"/relații socio-dinamo-gene: specifice capacități⁴ de influențare/inter-acție – politică, economică, culturală, etnică, ș.a. – a unor/spre alte³ sisteme sociale importante (state, ș.a.)⁵, \square^{Stat} .

Aceste sisteme sociale, \square^{Stat} , localizate pe Terra, \square , se mărginesc de spații nestatale^{6,7,8} (deșerturi, jungle, mări, fluvii ș.a.), \square^{nat} , respectiv de alte state, \square^{Stat} , prin granițe/hotare/, $\leftarrow H \rightarrow$, – structuri (geografice-sociale) definite prin:

- frontiere naturale marcate/oficializate – *i.e.* determinate geometric &
- geografic –prin linii (convenționale) determinate de forme naturale (munți, mări, fluvii)⁹: \tilde{H}_{Nat} ;
- frontiere convenționale marcate/oficializate/ prin linii definite geometric & geografic, reglementate juridic^{**}: \tilde{H}_{con} ¹⁰.

Frontierele – \tilde{H} , \tilde{H}_{Nat} , \tilde{H}_{con} – sunt domenii Spațiale*** convenționale care definesc linia/granița/ dar și zona, $\square S$, protejată militar și reglementată juridic¹¹.

I I. Antice, Medievale; post medievale; moderne.

În aceste *situsuri* (pe graniță: \tilde{H} ; în vecinătăți: \square ; în apropiere: zona de securitate $\square S$), frecvent****, autoritățile statale au construit specifice "puncte", centre, sisteme de apărare, $\square^{\text{Apăr}}$, – sisteme sociale cu complexități

specifice* determinate de componentele lor: tehnice, □^{tehn}, militare (defensive, ofensive; tactice, strategice, mixte, controale ș.a.), politice, economice, fortificate, *polisuri*, *dava-e* (de observare, apărare), etnice, culturale, ș.a.^{III} Unele au fost veritabile "linii întărite", □^{ap/lin/}: *limes*, *valum*¹¹, în *Imperium Romanum* (între Scoția și Anglia: *Murus Hadrianicus*), în Dacia, pe Rhin¹², ș.a., *murus goticus* (Alaric^{IV}), în Spațiul Carpato-Danubian, Marele Zid Chinezesc^{III}, fortărețele bizantine danubiene¹³, linii, Σ^{ap} (Maginot¹⁴, Siegfried¹⁵, Gotica¹⁶, Mannerheim¹⁷, "linia" Stalin^{17,18,19,20}, "linia" Focșani-Nămoloasa^{21,****} ș.a.

Unele granițe materiale & spirituale²² constituite în anumite epoci au perzistat/perzistă – prin unele componente²³ ale □□**vieții sociale**□□²⁴ – vreme îndelungată: cu unele dintre caracteristicile fruntariilor: "lumea romană" □ "lumea greacă" & "lumea" lumea barbară (punică, galică, scitică, sarmatică, dacică, ș.a.) ș.a., lumea chineză □ lumea mongolă, lumea chineză □ lumea japoneză, lumea chineză □ lumea indo-chineză/, Țările N.A.T.O./ Lumea "Liberă"/ □ Blocul Sovietic/Lagărul socialist separate prin "cortina de Fier"/*Iron curtain*/, Spațiul ex Sovietic din Europa Centrală, estică, baltică □ Spațiul Sovietic, din epoca finală a acestui Imperiu multinațional (epoca post Sovietică: Federația Țărilor Independente, i.e. Rusia, Bielorusia, Ucraina, ș.a.), Lumea creștină/predominant/ □ Lumea Musulmană-islamică/*idem*/ ***, Lumea nord americană (S.U.A., Canada) □ Lumea Central Americană (Mexico, ș.a.), Spațiul Schengen □ Spațiile adiacente, ș.a.

II. Spațiu geografic și cultural: *situs demoticus*, *axiologicus*, *politicus* (sate, comune, târguri, orașe, *con-urbium*, regiuni, zone, "țări", provincii, țări/scaune, județe, comitate, republici, regate, împărății/ inter-zone, imperii, blocuri, ș.a. et al.

III. În vechi regate, imperii, satrapii, rajah-ii, șogunate "republici" ...: în Egipt (state faraonice ș.a.), Mesopotamia (locuite de Sumerieni, Asirieni, Caldeeni, Babilonieni, ...), Caucazia (locuite de Gruzini/Georgieni/, Armeni, Azeri, ...), Persia (locuite de Mezi, Perși, Parți, Iranieni, ...), India, China (cu multe dinastii; ...), Japonia, Mongolia, Asia Mică, Asia Centrală (locuite de turci, uzbeki, ...), Orientul apropiat/Levant/ (locuite de palestinieni, evrei, samariteni, arabi, ...) Magreb (locuite de berberi, arabi, ...), ... Americi (pre-columbiene; locuite de tolteci, maya, azteci, inca, ...), ș.a.

IV. *Valum* roman din ex Dacia reconstruit în spațiul ocupat de un număr considerabil de ostrogoți conduși de regele Alaric, care coabitau specific (pașnic; conflictual; cu relații tributare, care întrețineau un *modus vivendi*) cu autohtoni geto-daci liberi/carpi/ și daco-romani în vastul teritoriu numit atunci de unii geografi, politicieni Gothia; fortificația (de pământ; cu unele întărituri de lemn: palisade; cu câteva castre: de piatră,

Societatea/Lumea/Medievală este caracterizată prin existența funcțională a unor structuri feudale/domenii^{25/} în care erau constituite și "trăiau" centre (castele; orașe, târguri), vecinătăți ale centrelor²⁶ (periurbane; rurale) multivalent legate de centre, margini, – opuse/distincte dar și legate^{*****} de centre²⁷; în centre s-au cristalizat și, procesiv, s-au dezvoltat neliniar^{*****} instituții specifice, *centrum*-ul s-a consolidat; marginile/periferia/ erau zone a căror definire teritorială nu era foarte precisă, ele erau greu/imposibil de guvernat – mediu al contrabandiștilor, înțesate, adesea, și cu alte elemente ne/perisociale ș.a. într-un spațiu supus **autorității centrale** definită, specific funcțională, *situs politicus (et al.)* cu o limită/statală^{27,28} definită prin convenții; în secolul al XV-lea²⁶ **statul** specific **centralizat** din Europa – a cărui autoritate centrală s-a extins – era un sistem social, □^{Stat}, cu granițe (adiacente □; cu hotare \tilde{H} ; zone de securitate, □S, protejate militar, reglementate juridic).

În răsăritul Europei – în arealul geografic & cultural transilvănean mărginit de culmile înalte ale Carpaților meridionali, răsăriteni și apuseni care înconjoară/închid²⁹ podișul Ardealului³⁰ deschis (multiplu*, specific*) spre exterior prin trecători/pasuri/ trans-montane, riverane^{31,32} și de culme³³ și prin treceri cu drumuri mai înguste³⁴ funcționează sistemul social feudal **Transilvania**, □^{Tr}, principat/stat/ cu specifica sa autonomie &

rudimentare) a fost amenajată printr-un efort uriaș al multor oameni care au folosit forța lor fizică, cea a unor animale și unelte și tehnologii simple/rudimentare. Scopul acestui obositor ef ort colectiv a fost apărarea de iminentele atacuri ale hunilor conduși de regele Attila, "Biciul lui Dumnezeu", care în alte locuri au fost rapide, neașteptate, pustiitoare. Invasia hună s-a produs, goții n-au putut rezista; unele grupuri s-au retras în zone montane mai ocrotite (Cauca-land: țara "cauconilor"; probabil în zona Ceahlăului: altădată munte sfânt al dacilor; zona Buzăului, ș.a.), au ascuns unele comori (tezaurul de la Pietroasa ș.a.) crezând că le vor putea recupera în "timpuri mai bune". Goții migratori/barbari/ după o ședere îndelungată în ex-Dacia-Geția/Gothia/ au părăsit acest areal trecând în peninsula Balcanică, respectiv spre vest, fără a lăsa urme în limbă (daco-romană; paleo-româna de mai târziu), contribuind prin etnicii sedentarizați, asimilați, la "plămada etnică" din care s-a generat – cu alte aducțiuni etnice ulterioare – într-un proces multiseclar, populația paleo/proto/ română.

*. Sistemele □^{Stat} au și influențe/prezențe extrateritoriale: sunt "radianți".

** Dreptul internațional: nescris, scris; diverse acorduri.

***. *Situs* □topos.

****. Întotdeauna în decursul unor epoci istorice determinate.

interacție cu regatul Apostolic al Ungariei^{VI,35} – stat medieval^{36,37} locuit predominant de români³⁸, în care trăiau în structuri organizate comunități urbane³⁹ și rurale⁴⁰ de unguri, sași, secui, români ș.a.⁴¹.

În acest sistem social complex, specific – medieval, european, □^{Trans} – s-au construit și "puncte" întărite, cetăți și sisteme defensive specifice³⁷ în care au funcționat instalații corespunzătoare, I^{TA,VII}; sunt amplasate în locuri potrivite (tactice, strategice; comunicaționale)⁴²; multe sunt pe râuri, în puncte de pe lanțuri muntoase – fiind legate/determinate de aceste forme de relief continue; unele sunt la margine/frontaliere/.

Construcțiile au fost activități sociale complexe: au fost gândite de autorități (regale, provinciale; locale: orășenești, sătești; militare, ecleziastice) și de "poporeni" (țărani, negustori, meseriași) astfel de structuri (defensive; relativ sigure) fiind, evident, necesare pentru minimul/prospiciuosul *modus vivendi*; "în vremuri tulburi"/"mai clemente", comunitățile au dat fonduri/bani ș.a./ "forțe de muncă", materiale, hrană, tehnicieni, executanți, ș.a., au participat la unele operații tehnice (construirea "cetăților țărănești"/*bauerburg*/, ș.a.; prestări de servicii feudale) ș.a.; au fost proiectate de tehnicieni (locali; din ordinul cavalerilor teutoni în scurta lor ședere în Transilvania, din ordinul monahilor cisterciți, ș.a.) și executate (în condiții specifice; *idem*); au fost adesea refăcute, reîntregite, restructurate/demolate. Fiecare cetate are (specific) funcții sociale: a. locale (costuri, întreținere; înarmare; protejarea populației în atacuri, în apărare, ș.a.; ș.a.), istorie; b. trans-locale (în "țări": Bârsa, Făgăraș; în marginimi; transilvănene; zonale); aceste sisteme (sociale; tehnice) au fiecare istorii personalizate integrate* în istoria temei/a Transilvaniei, - componentă estică a Europei Centrale și (tot-odată, permanent) a Spațiului Carpato-Ponto-Danubian.

Dezvoltarea generală a comerțului (tranzit; export import), creșterea pericolului otoman, instabilitatea domniilor valahe, unele "probleme"/situații locale au dinamizat aceste activități sociale (militare; civile; tehnice ș.a.).

*****. Evocarea "vieții sociale" din acel sistem-tehnic complex printr-un *museum tehnicum vivum* – i.e. documentat cu respectarea principiilor etice pe care se fundamentează deontologia cercetării istoriei – *sine ira et studio et cum maxima compresensio possibile more humanum, audietur omnia pars* – este oportună.

*****. Se dezvoltau: au avut evoluție, istoric/istorie.

V. În perioada istorică □ *I* □ cca.1450-cca.1500 A.D.: marcată și prin domniile unor importanți regi și voievozi – Matei Corvin (1443-1490), Ștefan cel Mare (1457-1504), Vlad Țepeș (1456-1462, 1476) – a căror politici cu multivalențe (militară, culturală, economică, diplomatică ș.a.) și acțiuni

cazuri direcțiile de pătrundere în *situsuri*/Spațiul Carpato-Ponto-Danubian/ a unor forme/structuri (necesitatea echipării curtinei cu turnuri; ca în centrul Europei/ ca în spațiul ex-Bizantin ș.a.). Aceste instalații, I^{TA}, sunt semnificative/emblematic pentru aceste sisteme tehnice și interesante/punctuale, repere pentru cercetarea, interpretarea "curgerii vremii/*cursus Historiae*/.

autoritățile (locale, provinciale) care, în diferite locuri & momente au gândit construirea acestor cetăți și anexe și au controlat, dinamizat, operațiile tehnice ș.a. corespunzătoare materializării acestor proiecte nu au trasat o limită bine definită, de păzire, a unei granițe /linii de trecere convenționale/ delimitate și prin astfel de "posturi" complexe ("puncte de hotar: pe hotare, aproape de hotare) ci, în decursul anilor s-au construit (separat; corelat) specifice "puncte" strategice (instituții; forturi), "articulate"/"înlănțuite"/ specific în ansamblul □^{lant} – "ridicate" spre a opri pătrunderile și scurgerile unor elemente periculoase (bande de *osmanlii akîngii*, contrabandiști, hoți), aceste construcții/sisteme tehnice au fost, adesea, locuri de adăpost pentru populația rurală (dominant majoritară românească) care era lipsită de fortificații comunale⁴⁶.

"Organigrama" cetăților/fortificațiilor este complexă^{VIII} □

- Cetatea Sibiel □ Construită la T_{\downarrow} □1300; terenul este păduros,
- Cetatea regală Salgo □ Este atestată înainte de 1370^{*****}.
- Cetăți dacice refolosite □ Fortificații de pământ (Laz, Avrig); reactualizarea unor ziduri (Căpâlna, Piatra Roșie, Cugir)⁴⁶.
- Cetatea Turnu Roșu □ Construită la T_{\downarrow} □1375, componentă esențială în sistemul de apărare al Sibienilor, controlează trecătoarea Oltului 'acest turn/**Rotenturm**/ e la o depărtare de 1□2 mile de Sibiu/Hermannstadt, și pe aici este poarta de intrare a turcilor în Transilvania⁴⁷ pe niște căi nespus de strâmte și înguste' (Georg Reicherstorffer, 1527)⁴⁸; în □ \bar{T} □1450-1500 este singura vamă și piedică contra otomanilor ce se retrăgeau cu prăzi (în 1493; ș.a.); a rămas în funcțiune până prin T□1850⁴⁹.
- Cetăți în marginea masivelor montane □ Apără căi de acces spre drumurile și râurile sud și central transilvane spre centre (politice, administrative, economice) importante în "țările" – Făgăraș, Brașov/*Kronstadt*/, Țara Bârsei/*Burzenland*, Sibiu/*Hermanstadt*/, Sebeș, Alba-Iulia/*Weissenburg*/ Țara Hațegului "Țara" Loviștei, Valea Lotrului: structura cetăți fortificate, ansamblul acestor sisteme tehnice militare-civile nu era o "linie de apărare" *stricto sensu*; existau doar n=2 fortificații de tip central (Turnu Roșu/*Rotenturm*/, Sibiel); unele dintre aceste cetăți au marcat/, "blazon"-at situs-uri/zone importante.

a. Zona Munților Făgăraș:

- Breaza: turnuri cilindrice⁵⁰, plan în stil occidental⁵⁰ (donjon separat de restul incintei printr-un zid, camera castelanului: spațiu separat),
- b. Zona din marginea Munților Șurianu: Piatra Roșie; Cugir⁴⁶, ș.a.;
- "strâmturi" (ieșiri, intrări) din/în depresiunea Valea Jiului⁵¹;
- c. Zona din Munții Lotrului⁵²:
- întărituri în puncte strategice spre/pe Olt) ș.a.
- Cetăți din Țara Bârsei/Burzenland/ □ Cetăți săsești: Prejmer, Râșnov, Hărman, Feldioara; Codlea, Rupea, Bran; aceste cetăți așezate pe terase joase, axul 100-300 m, planul simplu elipsoidal, urmând traseul terasei-"gazdă", împreună au fost scut de protecție al zonei aflate sub/în administrarea celor Șapte scaune/*Siebenbürgenstuhll*, apoi al Universității săsești/*Universitas saxonorum*/; unitățile-tehnice (militare-civile) se integrau specific în sistemul defensiv al "Țării" și al Transilvaniei.
- Cetățile din Țara Hațegului □ Cetatea de Colț, ș.a. (*idem*).
- Cetatea Landskrone: la intrarea din defileul Oltului^{47,53}, construită în 1369-1370, când domnia valahă în Țara Românească s-a întărit, dar, totodată pericolul otoman era "la orizont" (veștile despre el se înmulțesc și în Ardeal), a grăbit/accentuat blocarea defileului Oltului^{54,55}; reactivată prin 1450; ordinul regal de distrugere din 1489⁵⁶ este motivat: ocuparea acestui "punct fortificat" de adversari (rebeli, invadatori) este primejdioasă; costurile de întreținere a structurii uzate sunt mari/exorbitante.
- Cetatea Brașovia □ A fost edificată după pustietoarea invazie a tătarilor/mongolilor/ din 1243; care a nimicit/devastat *burg*-ul săsesc incipient; la care au contribuit cavalerii teutoni (în scurta lor ședere în Transilvania, unde au fost chemați de regele Ungariei

*****. Datarea cetăților din lanț este dificilă: primele atestări sunt probabil ulterioare primelor construcții.

VIII. Cetățile sunt sisteme tehnice gradualizate: □ *părn.*, □ *piatra*.

IX. Situl geografie-geologie Tâmpa și are o istorie foarte interesantă: altitudinea maximă h=973 m, este un *biotopos* în care trăiesc numeroase plante și animale (unele specii unice/varietăți specifice: floarea voinicului ș.a.; evidențiate de specialiști: Baumgartner, ș.a.), păsările zboară, se cuibăresc pe ambele versante (spre Brașov, spre Valea Cetății); s-a construit în cadrul manifestațiilor *Millenium*-ul maghiar un moment simbolic, care reprezenta un militar maghiar (arpadian); naționaliști români au făcut mai multe tentative de distrugere, în 1916 statuia a fost distrusă, soclul a rezistat; trupele române în scurta ofensivă peste Carpați, au intrat în Brașov; atunci a fost distrus și soclul; pe vârf au funcționat o cabană, o terasă, un mic restaurant care (periodic) au ars și apoi au fost reclădite. Istoria sitului este interesantă și prin evenimente și unele întâmplări din secolul al XX-lea:

funcționarea institutului cartografic (cu o locație la poalele măgurei; a funcționat până în cca. 1944), instalații hidrotehnice (apa-ductoare ș.a.), rezervația naturală a Academiei Române, profanarea locului prin inscripționarea cu trunchiuri de copac a numelui tiranului maxim al omenirii criminalul I.V. Stalin, impresionantul "*locus mirabilis*" este cunoscut și îndrăgit și de iubitorii de Natură prin construirea telefericului, calitățile restaurantului Panoramic, instalarea unui "far" (cu un fascicol luminos intens, concentrat, rotitor, prin instalarea unui masiv suport pe care s-a montat un mare tricolor) ș.a..

Andrei; care după câțiva ani i-a alungat simțind că aprigii *Teutonische Ritters* sunt prea obedienți Papei și chiar au de gând să organizeze un stat independent la curbura Carpaților, situație intolerabilă pentru regalitatea apostolică a Ungariei; fortificația a fost construită pe vârful Tâmpa^{IX}: partea superioară a dealului păduros, calcaros, are două "cocoșe"/excreșcențe"/; în acest *festung* a fost primit voivodul Munteniei, Mircea cel Bătrân, în perioada în care s-a refugiat "peste munți" pentru a se pune la adăpost de riscuri reale care-l amenințau în Țara sa agresată de Turci; *castrum*-ul întărit, care necesită întreținere și reparații costisitoare/exorbitante a fost demantelat din ordinul conducătorului de oști Ioan de Hunedoara/Hunyadi János/, care a procedat în acest mod (radical) pentru a nu oferi unor dușmani care, eventual, ar fi putut cucerii cetatea un punct strategic la extremitatea Transilvaniei.

Pe fața brașoveană a muntelui s-a scris din ordinul unor obedienți partinici ultra zeloși și bine orientați cu trunchiuri înfrunzite de copaci plantați "cu socotință" numele "genial-ului generalisim-tătuc Stalin, care, o vreme a fost patronul nominal al orașului de la poalele Tâmppei; când a venit "dezghiețul" din 1953-1956 această oroare a fost acoperită prin plantări de tufișuri și copaci; unele rămășițe ale inscripției profanatoare au fost vizibile multă vreme.

Zona este rezervație naturală a Academiei; un proiect amplu realizat de Horea Salcă, Ioan Ciochia conține importante informații și idei, folositoare celor care continuă "valorificarea socială" optimizată a acestui *situs mirificus* (în care se găsesc și interesante instalații: transport pe cablu turnuri de cetate.

➤ Cetățile de culme***** □ Orlat, Râșinari, Breaza, Sadu, Sibiel – funcționează în perioada 1400-1450⁵⁷, funcționează și în 1450-1500⁵⁷ când există conflicte/amenințări otomane în arealul marginal.

Noțiunea de graniță în perioada istorică □ \tilde{T} □ cca.1450-cca.1500 avea – în Transilvania – ș.a. un sens specific⁵⁸:

a) hotarul este o linie marcată prin semne, expresie/rezultat al reglementării juridice a zonei de trecere dintre statul/principatul Transilvania^X și Țara Românească^{XI}, respectiv Moldova^{XI}, care se actualiza prin recunoașterea

comună de către autorități a unor "puncte de hotar"; se realiza doar parțial prin înțelegerea⁵⁹ dintre domnii munteni și cnezii din Țara Hațegului, ulterior se oficializează^{59,60,XII}.

*****. Materialele arheologice identificate și cercetate de experți nu aduc dovezi indubitabile: nu adevăresc, nici nu contrazic.

b) Castelanii, încasatorii de vamă ș.a. funcționari și tehnicieni (conservatori, reparatori; inovatori⁶¹ ș.a.) care activau în regiunea marginală a Regatului Ungariei erau ierarhic și funcțional identici cu cei din interiorul voivodatelor: aceleași îndatoriri, denumiri, poziții sociale.

§.III. *Exemplum*. Sisteme de fortificații defensive la marginea estică a Moldovei la sfârșitul Evului Mediu^{I,*****}

Sistemul defensiv moldav nistrean-danubian, □^{N.Mold.}, articulat organic cu sistemul (defensiv, interior), $\Sigma_{interior}^{Mold}$ – componentă vitală a politicii conducătorilor moldoveni – are o motivație esențială care a determinat politicieni, tehnicieni, auxiliari să se angajeze rapid și stăruitor în proiectarea, construirea, apărarea, întreținerea, perfecționarea, utilizarea acestui *opus tehnicus* în epocile T_1 = pre-Ștefaniană, T_2 = Ștefaniană, T_3 = post-Ștefaniană: este urmarea amenințării externe – specificul □□pericol otoman□□^X^{XIV}

În secolul al XV-lea ofensiva otomană în direcția Europei Centrale este tot mai insistentă. Zona carpato-dunăreană are o importanță strategică de mare magnitudine; după supunerea (treptată) a regatelor creștine din Peninsula Balcanică (Bulgaria, Serbia; Constantinopol-ul; efemerele "ducate grecești) devine "linia întâia" - spațiu militar în care oamenii se pregătesc de lupte, se luptă, participă (specific; activ, cuazi, pasiv) la transformarea cetăților dunărene Turnu, Giurgiu în *raia*, vasalizarea otomană a Țării Românești, punerea amenințătoare a armatelor otomane în fața sudică a Carpaților dincolo de care se află un sistem (relativ) complex de "scuturi" fortificate; (biserici, cetăți, turnuri de veghe) și orașe ardelene.

Scopul **Mărei Politici** a sultanilor era **invadarea Europei de Răsărit** – ajungerea la Buda și Viena; pe drumul spre vest și nord-vest singura piedică serioasă fiind cetatea Belgradului (fortificațiile; orașul; sistemul de sprijin dunărean^{XV}); erau luate în calcul de osmanlii decidenți și direcțiile laterale: loviturile din aceste zone afectau întreg **frontul european**, arealul trebuia nautralizat/supus exploatat⁶², trebuiau operate presiuni asupra flancului apropiat răsăritean vectorial-izate spre regatul Polonia, voivodatul Moldova finalizate prin atacuri ale hoardelor tătare răsăritene.

Flancul central al Europei era relativ stabil în timpul domniei lui Matei Corvin.

X. Cu specifică autonomie & suzeranitate.

XI. Cu specifică autonomie & vasalitate (față de Regatele Ungaria, Polonia, față de Imperiul Otoman).

Flancul răsăritean al Europei este vulnerabil: lovirea lui amenința echilibrul european; în primul plan al luptei anti-otomane s-a impus **Ștefan Mușat al Moldovei** care a întărit vechile cetăți nistrene, a ridicat unele noi, extinzând arcul defensiv Hotin–Soroca–Chilia–Cetatea Albă până la Marea Neagră.

Linia fortificată nistreană, □^{Nistru}, construită sistematic pe o "bază naturală" – *de plano* anti-tătărească & otomană, – "multi-cetate" cu o istorie specifică, multiseculară, interesantă (a ansamblului, a unităților-tehnice componente – este menționată de unii observatori:

- a. în secolul al XVI-lea umanistul sas Georg Reicherstorffer (1527) apreciază lucid limitele naturale, hotarele, punctele strategice, fortificațiile importante de pe linia Nistrului (consolidate de Ștefan cel Mare; funcționale și în domniile unor urmași); el afirmă: 'acolo lângă locul de trecere/portal/ al acestui râu (al Nistrului) se află cetatea numită Hotin'⁶³, iar trecând peste acest râu se intră pe pământul Moldovei, urmându-și cursul Nistrul se varsă în Marea Neagră aproape de o cetate foarte puternică numită Cetatea-Albă. În sfârșit după puțin drum se ajunge la un târg numit Sniatin care desparte teritoriul Moldovei de cel vecin al Rusiei. Aici se arată la cea dintâi privire granițele Moldovei'⁶⁰.
- b. în perioada otomană.
- c. forturile au intrat specific (timid; timpuriu) în istoriografia românească: au rezistat veacurilor, au fost evidențiate în hărțile și vedutele moderne, se aflau de peste un secol pe "teritoriu străin"/înstrăinat: Basarabia/, străin (într-un stat adesea ostil) Rusia, U.R.S.S., Ucraina de Sud, au fost transformate (în baze militare: Tighina/Bender/, Cetatea Albă/Belgrad Dnistrovski/); câteva menționări: în 1913 și 1914 Alexandru Lăpădatu comunică prin publicații scrise câteva reprezentări grafice ale Cetății Albe, știri despre cetatea Sorociei (în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1914, pp.85-96; Vechile cetăți românești după contele Lageron, Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice VIII 1915, p.15).
- d. fortificațiile sunt studiate sistematic: în România, în Basarabia [] [] .

*****. Compararea – asemănări, deosebiri, influențări – dintre sistemul de fortificații sud-transilvănene din această perioadă, □^{Transilv}, și cele moldovene nistrene, Σ^{Moldov}_{Nistru}, este interesantă.

XII. Termenul graniță/hotar/ în secolul al XVI-lea a fost "însușită" de către cancelariile domnilor munteni și a intrat în vocabularul relațiilor internaționale.

XIII. Rapida otomanizare a peninsulelor Asia Mică, Balcanică este un proces istoric complex □

- În cca.1250-1300 /secolul al XIII-lea/ □Un trib turc din Asia Centrală părăsește zona de origine și se așează în Anatolia, este condus de Osman (1290-1324), membrii grupului sunt numiți otomani de către vecini și urmași; Turcii Osmanlii
- În cca.1300-cca.1350 □Noii "europenizați" musulmani profită de fărâmițarea Imperiului/ Sultanatului/Turcilor Seldjiuk-izi și întemeiează un principat la țărmul Mării Marmara; capitala este la Bursa.
- În cca.1350-cca.1360 □Turcii osmanlii au unele relații (economice, politice) cu bizantinii din Asia Mică/Anatolia/; sunt chemați de Împăratul/Bazileul/ Ioan al VI-lea Cantacuzino, care era în conflict armat cu sârbii, să-i dea ajutor militar; acești asiatici intră în 1354 în Peninsula Balcanică; în această "margine estică de Europa" puterea otomanilor crește: musulmanii nu se mai întorc în Asia Mică.
- În cca.1360-cca.1400 □Turcii Osmanlii cuceresc Balcanii: în 1362 provincia bizantină Rumelia, capitala ei Adrianapole, devine capitală a sultanatului otoman, în 1386 pătrund în despotatul Serbia cu capitala Niș și-l cuceresc, în 1389 armata *Kral-ului/despot-ului/* sârb Lazăr și a aliaților ei este zdrobită în istorica bătălie de la Câmpul Mierlelor/*Kosovo Polje/*; în 1393 țaratul bulgar este cucerit: capitala *Velikii Tîrnovo* capitulează, statul bulgar medieval este definitiv desființat. Imperiul otoman are hotarul nord-vestic pe Dunăre: este în contact direct cu Principatele Române: are graniță cu Muntenia (Oltenia, Câmpia Română; Dobrogea), este "lângă" Moldova, Transilvania (Ardeal, Banat).
- În cca.1400-1453/secolul al XV-lea/ □Turcii Otomani stăpânesc teritoriile balcanice cucerite, continuă expansiunea spre vest, poartă lupte cu voievozii români și aliații lor (în 1390-1456), "lichidează" Imperiul Bizantin.

XIV. Conflicte militare, schimbări teritoriale în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian ș.a. relații sociale (importante; tri-laterale) dintre locuitorii Principatelor Românești, vecinii acestora și Imperiul Otoman în perioada cca.1400-1453 – cca.1550.

În acest interval de cca. un secol și jumătate – încadrat în /perioadele/epoca/ sfârșitul Evului Mediu & (specifica) Renaștere - □□**viața socială**□□în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian este marcată de "pericolul turcesc" (conflicte militare între armate)"grupări înarmate neregulate, jefuiri, prădări, devastări, negocieri, alianțe, influențe, *politikua*, lupte pentru

succesiune, vendete, uneltiri, ostateci, tributuri ș.a.), ș.a. fenomene și procese sociale.

a. Lupte dintre Imperiul Otoman și Muntenia/Valahia/ & ș.a.:

- în cca.1390 □ Mircea cel Bătrân (1386-1418) îndepărtează o armată otomană care pătrunsese în Dobrogea, își extinde autoritatea asupra teritoriului dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră (inclusiv Durostor/Silistra/), în 1391 invazie a *akingi*-lor din Vidin, reîntărirea fortăreței frontaliere romano-bizantine de la Turnu, expediția ripostă a valahilor până în Balcani/Karnobat/;
- în 1394 □ invazia oștirilor conduse de sultanul Baiazid/Ilderim: Fulgerul/: luptele de la Rovine (10 octombrie 1394), independența țării este păstrată, pericolul extern rămâne/crește;
- în 1396 □ organizarea unei cruciade: apelată de regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, victoria otomanilor este zdrobitoare (ciocnirea de la Nicopolis/Nicopole/ pe Dunăre (25 sept.), anexarea principatului Vidin, Muntenia se învecinează cu Sultanatul pe întreg hotarul natural Dunărea; întărirea puterii în stat a voievodului muntean (eliminarea rivalului Vlad, consolidarea armatei; "mișcări diplomatice" ș.a.);
- Cetatea Hotin⁶⁴ □ Racordată la malul Nistrului, este adaptată la configurația terenului; partea opusă (vulnerabilă) are o curtină (segment semicircular), turnuri cilindrice⁵⁰ și dreptunghiulare apărătoare ale zidului de incintă exterior, crenelat; se construiesc ulterior incinta interioară (are turnuri cilindrice) și amenajări adosate; este și un "*centrum politicum*" /loc de întâlnire a unor factori politici decidenți/⁶⁵.

-
- în iulie 1402 □ teribila bătălie de la Ankara/Angora/ a uriașilor "musulmani": turcii sunt zdrobiți de armatele hanului Mongolilor Timur Lenk/Tamerlan/; Baiazid este capturat, umilit, moare într-o cușcă; creștinătatea are/beneficiază de/ un "răgaz istoric" să se regrupeze/acționeze;
 - în 1402-1412 □ zece ani de lupte intestinale în sultanat;
 - în 1413 □ refacerea unității politice a Sultanatului condus de Mehmet I;
 - în 1418-1419 □ Muntenia plătește tribut (S=3.000 ducăți aut/an), cucerirea Dobrogei (integrată în Imperiu: până în 1878), capete de pod turcești la Turnu și Giurgiu, uciderea prințului Minai, fiul lui Mircea, și înscăunarea voievodului Dan al II-lea (fost ostatec la Adrianopole/Edirne); din 1419 Valahia gravitează pe o orbită a Imperiului Otoman;
 - în 1453 □ cucerirea Constantinopolului de armatele otomane, Muntenia este în calculele imperialilor otomani.

b. Lupte dintre Imperiul Otoman și Moldova & ș.a.:

- în 1395 □ principatul independent/suzeran-izat/ are relații și "probleme" specifice cu regatele vecine Ungaria și Polonia care-și dispută autoritatea de suzeran asupra țării românești "de sus"; Sigismund de Luxemburg asediază fără succes capitala Suceava (în 1395);
- în 1400-1432 □ Domnul Alexandru cel Bun (1400-1432) este în relații de "bună vecinătate și leală vasalitate" cu Polonia: un contingent de moldoveni luptă în 1410 în armata polono-lituaniană contra cavalerilor Teutoni la Grunwald/Tannenberg, în 1422 participă și la asediul fortăreței/capitalei/ordinului, Marienburg/Malborg/;
- în 1420 □ prima luptă cu turcii: unități neregulate/*akingii*/ trec prin Valahia și invadează unele teritorii moldave;
- în 1420-1432 □ acțiuni moldave defensive: ocuparea Chilieii, poziție întărită situată pe brațul nordic al deltei Dunării; tătarii din Crimeea/*Krîm*/ - grup independent războinic de asiatici/mongoli/ - sunt "iritați", haniul vor să controleze gurile Dunării;
- în 1433-1453 □ lupte intestinale "cu foc continuu" pentru succesiunea la domnie: se agită fracțiuni boierești, se "amestecă" și regii suzerani vecini;
- în 1453, mai □ cucerirea Constantinopolului de armatele otomane: Moldova intră în "calculele" imperialilor musulmani otomani;
- în 1453 □ o armată de turci și tătari cuceresc tot litoralul: într-o campanie navală & terestră; Moldova este vecină cu imperiul otoman extins/în extindere;

c. <<Tributarizarea>> Munteniei/Valahiei/:

- în cca.1420 □ "Turcul"/"împărăția păgânească"/ pretinde plata unui tribut ca să "nu fie războire"/atacuri; voievodul și sfetnicii consideră situația gravă, pericolul agresiunii/cotropirii este real, acceptă "soluția pașnică": statul plătește Porții impozitul impus; pericolul agresiunii țării în viitorul apropiat rămâne real;
- în 1421-1431 □ domnitorii refuză/acceptă plățirea tributului: Dan al II-lea refuză, se revoltă contra otomanilor; este sprijinit de regele Ungariei; Radu al II-lea Prasnaglava, este "omul Porții".
- În 1432-1456 □ domnia lui Vlad Dracul: statul este obligat să plătească tribut Turcilor, Capul țării și o gardă sunt obligați să-l însoțească pe sultanul Murad al II-lea în campania acestuia din Transilvania, până la Sibiu și Cetatea de Baltă, prada invadatorilor a fost bogată;
- În 1441-1456 □ conducătorii Valahiei caută și intră în alianță cu "vecinii creștini": Transilvania este condusă de energicul, viteazul, realistul oștean lăncu de Hunedoara/Hunyadi Janos (1407-1456), la numeroasele

lupte grele dintre "turci și creștini" în care acesta este figură emblematică "atlet" "păzitor și condotier", cruciat de origine română participă și armate valahe; încercarea de eliberare de tutela otomană animă marea majoritate a conducătorilor și a "oamenilor de mijloc", și a poporului;

- În 1456-1462 Lupta Munteniei contra Imperiului Otoman este la apex în domnia lui Vlad Țepeș, fiul lui Vlad Dracul/Drăculea/ își consolidează domnia (elimină predecesorul, este autoritar cu boierii; necruțător cu adversarii; pedepsește exemplar: prin "înțepare" ș.a.); face "manevre politice": ocuparea Chilieii în 1458, cedarea Chilieii Ungariei, în "fortul fluvial" este instalată o garnizoană pentru a susține pe Valahi în 1459 refuză plata tributului (s=10 ducați aur), este somat de Sultan printr-un *ultimatum*; riposta este înspăimântătoare: tragerea în țeapă a emisarilor sultanului la porțile capitalei; în 1461 războiul se actualizează prin situații (militare, civile; politice ș.a.) complexe, cu succesiuni rapide: valahii pătrund în Dobrogea (oștiri turcești, cu mii de ieniceri, spahii, însoțitori ..., războinici dârji experimentați energic conduse, intră în spațiul nord-dunărean, turcime multă ('cât frunza și iarba') se luptă cu "oastea voivodală", și populația fidelă, amenințată (în hărțuieli, pândiri ș.a.), pradă, avansează, se practică aproape în toată țara de către conducători valahi politica 'pământului pârjolit', hărțuieli, pândiri, penetrarea oștirii lui Mehmet al II-lea până spre nordul țării nu poate fi stăvilit (distrugerea recoltelor, a unor rezerve, unor întărituri ș.a. structuri care nu mai pot fi apărate otrăvirea unor fântâni, retragerea voivodului în munți (în cetatea Poenari; mai departe: dincolo în Ardeal), incendierea Târgoviștei, este instalat pe tron Radu cel Frumos (fratele lui Vlad, care anterior era în Istanbul ostatec) susținut de o garnizoană otomană și un grup de boieri, Țepeș Vodă se refugiază în Transilvania, intră în conflict cu regele Ungariei, este înțemnițat 12 ani; politica lui Radu cel Frumos este realistă: plătește tribut, are conflicte cu Moldova lui Ștefan cel Mare. În 1476 Vlad Țepeș este "iertat" de regele Matei și chiar, care acum apreciază/vrea ca acest prinț viril, să fie reînscăunat pe tronul Munteniei; Vlad își începe a doua domnie cu sprijinul lui Ștefan cel Mare (politic, militar; economic); contraatac otoman: biruitoarii pun un domn devotat, Țepeșul este ucis; descăpățânat demonizat
- Din 1476 □Valahia este stat vasal, sub suzeranitate otomană.
 - d. Lupte anti-otomane în Transilvania:
- în 1441-1456 □Iancu de Hunedoara/Hunyadi Janos/ conduce cruciada anti-otomană: nobil de origine românească, viteaz, strateg eminent, are merite în inițierea "războiului sfânt" (din 1442-1456) în care, succesiv, învinge pe otomani în Valahia în 1442; pe Ialomița, s-a "consumat" dezastrul de la Varna din 1444 când Murad, cu ienicerii și spahii săi, zdrobesc armata strânsă și comandată (protocolar) de regii Ungariei,

Poloniei (jertfele sunt specifice unui dezastru; moare tânărul rege al Poloniei), în 1448 "generalul" este regent al Ungariei, în 1448 cruciada nouă reunește unguri, români, nemți, cehi, într-o armată care pătrunde pe Morava sârbă spre Albania – unde rezistă (din 1443) Skanderberg/Gheorghe Castriotul/; victoria otomană de la Kosovo polje din octombrie 1448, face și mai înăbușitoare, umiltoare, "strânsura jugului turcesc pe grumazul populației balcanice creștine". "Imperiul semi-lunii" atacă: asediul Belgradului (citadelă ungurească din 1456) este însă o victorie creștină răsunătoare, clopotele o vestesc. Principi, clerici, poporeni salută, creștinătatea este salvată pentru o jumătate de secol; în 11 august moare de ciumă la Belgrad principalul apărător al acestei super-cetăți frontaliere de pe acel hotar danubian dintre Europa Centrală-estică și expansivul Imperiu Otoman.

e. □□Tributarizarea□□Moldovei:

- în 1457-cca.1479 □Ștefan cel Mare domnește în Moldova independentă: prin politica înțeleaptă consecventă, bine consiliată, complexă a lui Vodă & decidenților se întărește Țara – autoritatea, apărarea, prosperitatea economică, cultura, poziția politică în Europa a principatului partener cu Polonia, Ungaria, prestigiul față de Papalitate, Poarta Otomană ș.a. puteri; □□viața socială□□este caracterizată prin multe evenimente, situații, procese: răzbunarea tatălui – Vodă Bogdan al II-lea, învins și apoi ucis în 1451, de Radu Aron un voivod impostor, sprijinit de Vlad Țepeș (justițiarul june prinț, învinge pe asasin, care se refugiază la Casimir al IV-lea Jagello, rege suzeran și "peste Moldova" "prins" în "războire grea" cu Teutonii), tânărul mușatin este ales prin aclamații în 1457 aprilie, când este și uns cârmuitor de mitropolitul Teoctist, nu plătește Porții tribut, întărirea Sucevei, dezvoltarea comerțului (prin taxe pe comercianți, care îmbogățesc vistieria, reînnoirea libertăților comerciale acordate de la Alexandru cel Bun negustorilor din Brașov și din "țara" Bârsa, controlul gurilor Dunării (în 1465: ocuparea Chilie, care fusese cedată Ungariei; este ajutat de Polonia, ostilă Ungariei), înfrângerea de la Baia a armatelor conduse de regele Matei Corvin, care imediat renunță să-și impună suzeranitatea cu forța asupra Moldovei (dec. 1467); în 1469 "taie" pe tătari la Lipnic pe Nistru; voivodul, hotărât, puternic, sfătuit de fideli dregători și răzeși refuză în continuare să plătească turcilor tribut, țara este independentă dar izolată;
- în 1472-1479 □apropiere de Polonia, Ungaria este în rezonanță cu apelul Papei Sixt al IV-lea așa că și Veneția se "înscris" activ în coaliția antiotomană; marele atac turc condus de Suleiman Pașa contra "micii dar unitei" Moldove, victoria de la Vaslui 10 ianuarie 1475, "cruciada vesticilor" se oprește cu toate chemările Atletului răsăritean, flota otomană ocupă Caffa genoveză ș.a. posesiuni din Crimeea, Marea

Neagră devine "lac turcesc", tătarii sunt supuși de turci – hanatul, devenit vasal Porții, este un pericol permanent; situația politică externă îl determină să ceară protecție prin vasalitate lui Matias Rex care oferă (în iulie 1475) sprijin în lupta contra turcilor; ofensiva turcă condusă de însăși Mehmet al II-lea 'cuceritorul Constantinopolei', participă vasali valahi; tătarii, Hoarda de aur amenință la răsărit și tătarii aliați se retrag ajung la Suceava, cetatea apărută de portarul Șendrea rezistă; marea bătălie de la Valea Albă, din iulie 1476: 'năpraznicii vrăjmași păgâni/turci/, mulți cât frunza și iarba' covârșesc pe apărătorii moldavi retragerea voivodului învins, care pregătește o nouă armată (sfaturile lui Danil Sihastru, "vitejii fii ai Vrâncioarei), eșecul turcilor - până atunci biruitori - în asediul capitalei fortificate Suceava, retragerea turcilor din Moldova; "regruparea unei oștiri", moldovenii pătrund în Valahia, eliberarea ex voievodului întemnițat Vlad Țepeș "iertat" de regele Ungariei, aliații moldo-vlahi ocupă

- Cetatea Albă⁶⁴ [...] Situată pe malul limanului Nistrului: aproape de locul în care în Antichitate a funcționat *polis*-ul, datorită strălucirii pietrelor din ziduri este numită în din evul mediu "alba"; citadela s-a ridicat la sfârșitul secolului al XIV-lea; în vremea domniei lui Ștefan cel Mare s-a amplificat sistemul defensiv, structura conține turnuri cilindrice, tiranți, zidul cu emplecton, rețele de bârne pentru consolidarea incintei ; a fost integrată în Moldova în perioada domniei lui Ștefan cel Mare; în 1497 este cucerită de turci; este posesiune fortificată turcească – până în secolul al XIX-lea când intră în Imperiul Rus până în 1918/1919; este integrată în România Mare în corpul

Târgoviște, alungă pe voivodul filo-turc, reinstalarea în domnul a lui Vlad.; Țara 'este istovită, neatârănarea nu mai poate fi ținută', în 1479 Veneția "cade la" pace cu Poarta; izolarea Moldovei este totală *de facto*;

- în 1479-1490: Moldova se "închină turcului", capitulațiilor prevăd și plata de către Țară a unui tribut anual în valoare de s=6.000 ducăți de aur⁷; în octombrie 1480 se plătește acest tribut/*haraci* pacea deplină nu putea fi între 'aprigul Vodă și neamul său creștin' și Stăpânul Turcimii păgânești', Baiazid al II-lea voia să ocupe fortărețele Chilia, Moncastro din zona gurilor Dunării, în iunie 1484 este atacată Moldova, Ștefan face apel la Polonia pentru a primi ajutoare, face legământul de vasalitate/Omagiul/ public de la Kolomeia (în sept. 1485), otomanii avansează spre Suceava, ard o parte din oraș, companiile victorioase ale moldovenilor nu pot schimba situația: în 1489 regele Poloniei se "reorientează – amenințat de Marele Ducat al Moscovei, semnează pacea cu Poarta, prin care se recunoaște posesia otomană a Chilie și Cetății Albe/Akkerman/; în diploma de vasalitate semnată de sultan tributul anual care trebuie plătit

de Moldova turcilor/*adhnamel*/ este s=5.000 ducăți aur^T; în 1490-1504: lupte cu Polonia panii vor Moldova să fie un meterez contra turcilor, politica ștefaniană face o apropiere de Ungaria: un semn al acordului suzeranității este atribuirea unor feude coroanei Moldovei – Ciceu, pe Someș, Cetatea de Baltă - în compensare pentru pierdutele domenii Chilia, Moncastro, ambele necesare poziții de retragere *in extremis*; în 1497 regele Poloniei Jean Albert încheie la Lemberg solii Moldovei, leșii intră cu oaste în Țară, chipurile să recucerească Chilia și Akkerman, în fapt să pună vodă pe fratele monarhului Sigismund; rezistența moldavă la această penetrație leșească care urmărea schimbarea domnitorului trebuia să fie “pe măsură” ca să facă față/respingă pe ambițiosul rigă care-și comanda oștirea (la Roman s-a strâns o oștire; erau de față și un contingent valah și 2.000 de otomani); s-a făcut apel și la ‘bunele oficii’ ale seniorului ungur; mediația între principii creștini este făcută de voievodul transilvaniei trimis de rege; Ștefan acceptă ‘să fie pace’ dar cere retragerea imediată a polacilor din țară pe un itinerar determinat; polonezii fac ‘cale întoarsă’ dar nu au respectat itinerarul stabilit, atacul moldovenilor din Codrii Cosminului/Dumbrava Roșie/ este sângeros, întăriturile trimise în ajutorul armatei în primejdie din Moldavia sunt oprite în 30 octombrie 1497 la Cernăuți; ultimele trupe ale regelui Jean Albert sunt învinse și trec hotarul Moldovei Ladislau al II-lea regele Ungariei face mediația între litiganți, tratativele dintre trimișii împuterniciți sunt antamate la Cracovia, la Hirlău, în iulie 1499 se semnează “pacea perpetuă”, se stipulează cu obligația părților de întrajutorare imediată în caz de pericol, recunoașterea libertății de comerț bilateral,

Basarabiei în perioada interbelică, 1919-1940, încorporată în expansiva Uniune Sovietică în perioada “valabilității acordului Hitler-Stalin/Ribentropp-Molotov/ 1940-1942, în prima parte a perioadei războiului germano-româno-sovietic, 1942-1944, intră în administrarea României, este ocupată de U.R.S.S. și integrată în componenta R.S.Ucraineană (după 1944; până la destrămarea U.R.S.S.), după construirea Republicii Federative Rusia, a “Uniunii Republicilor independente” este oraș-port frontalier fluvialo-maritim ucrainian; este un punct maritim-rival esențial al drumului comercial al “mirodeniilor”/drumul moldovenesc/^{68,69} poziție strategică, economică, în Moldova, Muntenia, Imperiul Otoman, Rusia, este esențială pentru S.C.P.D.

- Cetatea Chilia □ Situată în Delta Dunării pe brațul nordic al fluviului, în fața vechii fortărețe genoveze Licostomo la edificarea sistemului-tehnic; s-a lucrat în forță (800 zidari; n=17.000 meșteri; ‘s-au folosit n=1.700 muncitori, volumul zidăriei m=58.000 m³’; efectuarea travaliului ingineresc a fost extrem de rapidă^{70,71,72}’, structura este complexă: patru turnuri (de colț), incinta exterioară păstra forma și amplasamentul

turnurilor; sistemele de apărare erau relativ slabe, importanța strategică era maximală^{71,72}, a fost șantier naval (s-au construit pânzare); a fost cucerită în 1484 de către turci.

- Soroca⁶⁴ □ Structura are forme circulare, incinta de piatră, patru turnuri cilindrice, un puternic turn de piatră; era în funcțiune în finalul domniei lui Ștefan cel Mare; este caracterizată de unii istorici: 'ea a fost înălțată împotriva cetelor tătare, de pradă, care, ocolind vadurile Nistrului, păzite de noul pârclăb orhean – își făcuseră, se vede, cale spre părțile de sus ale Moldovei' (Al. Lapedatu).

-
- în iulie 1504 'apune' Ștefan Vodă, 'Soarele Moldovei'
 - în 1504-1517 □ succesorul marelui voievod, Bogdan al III-lea (1504-1517), domnește într-o Moldovă suzeranizată plasată într-o margine estică a Imperiului Otoman expansiv: plătește Porții tributul convenit, are dispută cu Polonia pentru posesiunea Pocuția/jurul Kolomeei; succesiunea va fi dificilă
 - în 1527-1538 □ domnia lui Petru Rareș: fiul natural al lui Ștefan cel Mare, întărește Țara, duce o politică ambițioasă (în Transilvania ș.a.), cultura progresează, expansiunea otomană este formidabilă: Imperiul otoman atinge apogeul în timpul domniei lui Soliman Magnificul (1520-1566): cucerirea Belgradului (1521), dezastrul pentru unguri și aliați (transilvăneni, ș.a.) de la Mohacs (1526), cucerirea Budei (1526) *Finis Regnum Hungariae*; politica rareșiană: disputarea Pocuției, se antrenează în succesiunea ungară, se aliază cu Habsburgii din Austria, "marcă" amenințată de Marele Sultan; în 1538, la invazia Moldovei, Vodă este abandonat de principalii boieri și de mulți foști susținători, fuge în Transilvania, 'Imperiul turbanului și Semilunii' anexează Bugeacul Câmpia din sudul Basarabiei, taie ieșirea la Mare a Moldovei – stat vasal Porții.
 - Orheiul Vechi □ Situată pe râul cu albie meandrată Răut, afluent al Nistrului; într-o poziție în care malul are forma unei linii cu curbura mare perioada domniei primilor Mușatini a existat o cetate de pământ (cu n=3 valuri), Ștefan cel Mare a ridicat o cetate din piatră (plan dreptunghiular; n=4 turnuri cilindrice la colțuri).
 - Tighina/Bender/ □ Garnizoana cetății controlează cursul inferior al Nistrului până la liman, fortăreața medievală avea un nucleu cu turnuri ce flancau o incintă rectangulară⁷³; a locuit o scurtă vreme războinicul regele Carol al IX-lea al Suediei*** (după înfrângerea de la Poltava); ulterior au funcționat o cazarmă țaristă, apoi una sovietică.

Cetățile frontaliere din acest sistem/ansamblu, □^{N.Mold.}, construite⁷⁴ în timpul unor domnii princiare importante, cu menirea de a controla raiduri devastatoare (a unor agresori a *kîngiii*; trupe regulate, hoarde de tătari), de a

fi puncte de plecare a unor corpuri/grupe armate pregătite să execute incursiuni adânc în teritoriului inamic, ca și baze de plecare pentru spioni (în Moldova, Valahia; mai departe), poligoane de exercițiu, școli de antrenare, sedii de garnizoane (cu străji, plăieși, tunari, portari ș.a.), centre utile (fortificate, prestigioase; cu comunicații funcționale) în care se întâlnesc emisari ai autorităților/capi (din Valahia, Polonia, Tartaria/Crimea/, locuri de internare a unor prizonieri, depozite de materiale (explozivi, arme ș.a.) intens și îndelung folosite ș.a. au fost folosite specific "în vechi timpuri": au participat la/au făcut **Istorie**.

§.IV. *Vestigium tehnicum dignum*

Aceste sisteme tehnice – cu specificile lor instalații – exprimă elocvent prezența factorului *Technika* în acele secole de *Historia*.

T. 1 ducat venețian din aur = 120 asprii otomani □ 1 ludovic de aur/louis/□ 24 livre.

XV. O fortificație complexă: pe un monticul, mărginit în două laturi de ape mari afluate la bazinul Dunărea-Tisa; controlată de regii Ungariei; ulterior va deveni bastionul turcesc Kale Megdan.

§.V. NOTE

1. Definit: teritorial/geometric/.
2. Cu/fără co-notații(aspecte *extra-territorium: latto sensu*, i.e. influențe, "radiații" axiologice (culturale, ș.a.).
3. Trans-frontalieră: *Extra-muros, margo, fines, terminus, limes* (ș.a.).
4. Potențe, disponibilități, forțe, energii, entelechii, emergente, deveniri, sano-geneze, eko-dinamii ș.a. "vectori sociali" cu "intensități" specifice.
5. *Civitas, regnum, imperium, territorium*, ș.a.
6. *Situs*-uri în care locuiesc oameni specific (temporar; sedentar; există relații sociale⁷/interese; reglementări, sunt unele comunități, □^{com}, care nu formează sisteme sociale cu "consistența/importanța celor statale (□^{Stat}□□□^{com})⁸.
7. Între sisteme sociale importante (consistente, dinamice), □^{Stat}, ș.a. și aceste sisteme, □^{com}
8. Nu sunt doar *topos* ci *situs*.
9. La marginea mării, pe crestele munților, la marginea/mijlocul spațiului acvatic al râurilor.
10. Tratatate, acorduri, convenții; acceptări; litigii.

11. Formele-zonele sociale $\square(\vec{H}, \vec{H}_{Nat}, \vec{H}_{con})$, $\square\square\square$ sunt organic (convențional & funcțional) legate: indivize.
12. Cu *murus, fossa, castrum, via* ș.a. componente.
13. În mileniul imperial/bizantin/ medieval: Drobeta, Turis, Dafnae, Dinogetia; din *themae: justiniene*: Paraduna von /Paraistrion/-Vicina ș.a.
14. Formidabilă, inutilă/ridicolă în cel de-al doilea război mondial.
15. Linie întărită modernă construită în perioada interbelică de specialiști ai Reichului al III-lea nazist (Organizația Todt) în fața liniei franceze Maginot. Nu a fost folosită în prima fază a celui de-al doilea Război Mondial (în lunile "războiului ciudat", în perioada *Blitz-Krieg*-ului când *Deutschland ziegt am allen Fronten*) și nici în următoarele; o parte din sistemele tehnice (artilerie ș.a.) au fost deplasate pe țărmul francez al Atlanticului întărind *The Atlantic Wall/Die Atlantische Mauer* (construit de organizația Todt; controlat militar de feldmareșalul german Erwin v. Rommel și de alți militari - v. Rundstedt, Model, Kluge, Stulpnagel ș.a. și ingineri specialiști, Albert Speer ș.a.) în faza pen-ultima a războiului - după reușita debarcare a unităților aliate pe plaje determinate anterior/codate/ din Normandia/*The D-day*/, campania victorioasă în Franța (eliberarea Parisului, atingerea Rhinului) - linia a fost refăcută (prin extraordinarul efort a multor tineri fanatici din *Hitlerjugend Waffen S.S.*, armata condusă de S.S. *Führer* Heinrich Himmler); a fost efectiv folosită de rezistența nazistă disperată (ofensiva din Ardenes ș.a.) dar această înverșunată apărare n-a putut împiedica pe aliați (unitățile militare americane; franceze; britanice; poloneze) să treacă Rhinul și să înainteze victorios în *Deutsche Boden* spre interiorul Germaniei (de vest-sud). Folosirea acestor sisteme tehnice militare doar în ultimele luni ale Războiului al Doilea Mondial de unități ale *Wehrmachtului* decimat, în derută, încolonate/dispersate în retragere ireversibilă (cu ofensive iluzorii în Ardeni) care mai opuneau unele rezistențe (sporadice, încrâncenate; absurde), încercau să apere teritoriul patriei (*Vaterland, Deutsche Boden*) într-un război a cărui deznodământ era clar chiar și pentru mulți fanatici S.S.-iști S.A.-iști nu și pentru toți "führerii" fanatici, sinucigași, perseverent ucigași ilustrează complexa oroadă/"stare" de spirit/ a unor oameni care au trăit la paroxism acea fază a Istoriei Războiului Mondial de "vreo" 70 de ani: $\square \vec{T} = 1912/1913 \square 1914-1918/1919 \square 1919-1939 \square 1939-1944/1945 \square 1989/1990$.
16. Utilizată pe frontul Italian.
17. În istmul Karelian: spațiul dintre lacul Ladoga și Marea Baltică; utilizată intensiv pe "frontul finlandez în primii ani din Cel de-al Doilea Război Mondial: eroica rezistență a armatei și populației finlandeze copleșită de Colosul rus (bolșevic, sovietic).

18. În perioada inter-belică: anterioară tratatului Hitler /Ribentropp□Stalin/Molotov/*Der Teufel Pakt*/, includea fortăreața Brest-Litovsk¹⁹, la sud se mărginea – fortăreața Premysl²⁰ (forturile din Imperiul Austro-Ungar/*K.u.K.*/, modernizate din extremitatea Galiției Poloneze.
19. În primul Război Mondial "loc al păcii" separate dintre Imperiul Prusac și "tânăra" Republică a Sovietelor condusă de primul guvern revoluționar/al proletariatului; al sovietelor/, dirijată autoritar de comisari în frunte cu tov.V.I.Ulianov/Lenin și Leon Bronstein/Troțki/, secondati de instruiții, hotărâții Felix Edmundovici Djerjinsky C.E.K.A.-istul nr.1, Frunze marele oștean ș.a.. În al doilea Război Mondial garnizoana din *Krasnaia Armia* a opus o dârză rezistență (în încercuire) atacului fulgerător al unităților *Wehrmachtului* (care, atunci, au operat un *Blitz Krieg* conform planului "perfect calculat"/*alles ist auskalkulieren/Barbarosa* "pus la punct" de *Führer* și generalii și politiciii *Reichului* Milenar Nazist.
20. *Situs* al unor lupte înverșunate în primul Război Mondial: ofensiva ratată a Armatei Rusiei imperiale condusă de generalul Brusilov, hotărâre politică a guvernului revoluționar liberal condus de Kerenski – guvern slab, într-o țară măcinată de contradicții din primele luni de răsturnarea autocratismului țarist/Revoluția din februarie.
21. Construită în perioada inter-belică, întărită în ultimii ani ai Războiului al Doilea Mondial; a existat intenția de a fi folosită ca linie de rezistență la ofensiva Armatei Roșii (devastatoare/asimetrică) care a rupt frontul pe linia Chișinău-Iași (gândurile mareșalului Ion Antonescu și a unor politicieni și militari apropiați, înverșunați, rezistenți; punctele întărite nu au fost folosite; în epoca sovietizării României au fost demolate/distruse.
22. Lingvistice, religioase (catolicism, ortodoxism).
23. Efecte explicite, difuze, în extincție, cu resurecții.
24. *Modus vivendi*: prosperitate, capitalism, "socialism" ș.a. aspecte ale "celor două" fețe ale "oblonului de fier" care "s-a tras"/"a căzut" la finele Celui de al Doilea Război Mondial/"Fenomenul – sindromul Yalta□□/.
25. Zone rurale (agricole, silvanice).
26. Subsisteme: componente.
27. Bipolarizarea societății medievale: centru □ margine; a evoluat relativ lent în *curriculum historiae******.
28. Domenială: statală (princiară, ducală, conte-ală, marchiz-ală, baron-ală, urbană).
29. În unele porțiuni "zidurile" montane sunt mai "groase" și mai "înalte", porțile mai "strâmte"/"largi".
30. "Cetatea" Transilvaniei.
31. Pe Valea Jiului, pe Valea Mureșului, prin Porțile de Fier (Bounțari-Sarmisegetuza, Valea Streiului), pe Crișuri, Someș, Olt, prin valea

- Râșnoavei □ valea Prahovei/³², valea Buzăului, Valea Troțușului, Valea Teleajenului, Valea Bârgăului □ valea Bistriței/Dornei.
32. Pasul Predeal s-a deschis în "timpuri mai noi": sec.XIX-lea.
 33. Pasul Vulcan, Pasul Bran, Pasul Bratocea, Tabla Buții, trecerea Ilia-Marginea-Făget, peste Biharia, Breaza Făgărașului.
 34. Ciobănești, haiducești, călugărești.
 35. *Fundus regius*, ș.a.
 36. Cu specifice stări, ierarhii – rege, și curte, cancelarie, sfetnici, dregători, militari, servitori, scutieri, ș.a., nobili, orășeni, meșteșugari, negustori, clerici, monahi, țărani/iobagi/, clienți ai feudalilor – și relații sociale³⁷.
 37. Nu o "linie" (Σ^{ap}).
 38. Obșteni, iobagi.
 39. Orașe medievale: *Siebenbürgen*, ș.a. (Cluj; Bistrița, Deva).
 40. Sate, cătune.
 41. Grupuscul de țigani, câțiva străini, trecători.
 42. Comerciale, pastorale.
 43. Sate, orașe, târguri, drumuri, ș.a.
 44. Unii cercetători caracterizează integral ansamblu: "cetăți de graniță" (Kurt Horedt ș.a.)⁴⁵, un "sistem"/linie/.
 45. Ca cele Ștefaniene de pe frontiera Nistreană-Danubiană.
 46. Ansamblul de cetăți sud transilvănene nu este omogen: nu este o "lume fortificată"⁴⁵.
 47. Dinspre sud-est/Valahia.
 48. Comparativ cu calea lungă vestică: Porțile de fier ale Transilvaniei, Valea Mureșului.
 49. Singura dintre fortificațiile ardeleni medievale.
 50. Singurul caz din această mulțime; turnurile cilindrice sunt de influență sudică.
 51. Pasul de culme Vulcan, Cetatea Bănița/Bolii/, defileul/surducul/ Jiului.
 52. Toponimul este semnificativ.
 53. Aproape de satul Tălmăciu⁵².
 54. Scrisoarea regelui Sigismund de Luxemburg din 24 februarie 1433, arată axul sistemului defensiv, acesta este dictat de căile de comunicație, *i.e.* este pe Valea Oltului.
 55. Din 1453 Scaunele săsești mandatează funcționarea sistemului vamal și defensiv: Rotenturm, sunt reactivate "pozițiile" Landskrone, Orlat, Sadu, Sibiușel, Rășinari.
 56. În 1466 scrisoarea unor oficiali hățegani către magistratul din burgul Orăștie – la extremitatea *Altland*-ului săsesc – avertiza că atacuri otomane/*akin*-gești sunt iminente. În 1493: raidul turcesc foarte prădalnic. Scrisoarea domnească din 1520: probă *in scriptum*.

57. "Acalmia" (politică, militară) din cursul domniei lui Mathias Rex, Concesii patrimoniale către sași, apărarea vestului Europei de Atletul lui Christos – Ștefan Vodă Mușat.
58. Este: un nume, un concept care a funcționat multă vreme/este istoricește determinat/fiind înțeles practic de oameni care au interese (concrete; abstracte) probleme (*idem*) "folosințe" (concrete) la/cu "marginile" unor sisteme sociale definite ("țări", state), □^{soc}, semnificația s-a păstrat și ulterior până în "timpurile moderne" când se 'concentrează' i.e. se "statalizează"/se întărește *in jure*.
59. *De facto et de jure*.
60. Autorul prestigios, geograful Reicherstorffer, care definea hotarele prin relație cu cetățile strategice din Moldova trans-Pruteană & Nistreană, continua al său traseu "de hotar" situat între Moldova și Țara Românească, respectiv Transilvania, fără a mai pomeni fortificațiile; i.e. acestea existau, erau "tari", dar nu erau "de graniță".
61. Care sesizau necesitatea unor schimbări, care cunoșteau noi realizări în tehnica fortificațiilor (direcții de pătrundere a unor "forme" ș.a.), care operau ajustări, perfecționări, folosiri de cortine, de turnuri, șanțuri, punți, porți, grilaje, capcane, tainițe, "scăpări", ș.a.
62. Cai, copii (din care sunt formați ieniceri, spahii; eunuci; servi, sclave, metrese, concubine ș.a.), aur, *cadâne*, grâne, miere, echipament, vite, fructe ș.a.
63. Toponim care poate fi asqciat (cu pertinentță) cu hotar.
64. Menționată și de geograful sas Reicherstorffer.
65. În 1467, 9 oct. se întâlnesc regele Poloniei Cazimir, voievozii Rusiei, Podoliei, Moldovei, arhiepiscopul de Liov/Lemberg/; au pregătit o întâlnire viitoare au acelaș loc.
66. Influența bizantină.
67. Ulterior s-au efectuat câteva detalieri, consolidări.
68. Este componentă specifică a "drumului (estic) al mirodeniilor"/ drumul moldovenesc/⁶⁹.
69. A fost și târg de sclavi/robi, prizonieri/.
70. În □T□ aprilie-octombrie (*apud* cronicarul Neculce).
71. În 1475 Ștefan comunica solilor săi din Ungaria veștile aduse de la pârcălabii de Cetatea Albă și de iscoadele din ținuturile tătărești: cucerirea porturilor Mangop și Kaffá.
72. Scrisoarea din 8 mai 1478 trimisă de domnul Moldovei dogelui Veneției și Papei: 'Atâta cer acum, și asta, fiindcă turcii vor veni în vara aceasta iarăși asupra mea pentru cele două ținuturi – ale Chilie și Cetății Albe – care le sunt foarte supărătoare că Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria și pentru Polonia. Ba eu zic mai mult, că dacă aceste cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca turcii să piarză Kaffa și Chersonesul!'

73. Vizibilă în gravura lui Gabriel Bodenehr.
74. Unele în două etape (de pământ; de piatră), altele rapid (cu unele întărituri – de piatră, de pământ – completate/refăcute ulterior).

§.VI. Bibliografie*****

- Mariana Slapac, Cetatea Albă, Studiu de arhitectură medievală militară, Chișinău, 1998; bibliografie a fortificațiilor medievale de pe Nistru;
- Virgil Vătășianu, Istoria artei feudale în Țările Române, București, 1959.
- Bodo Ebhardt, Der Wehrbau Europas im Mittelalter, III Fleschsig, 1998, pp.610-612.
- Vlad Georgescu, Istoria Românilor, Editura Ion Dumitru, München 1980; Editura Științifică, București 200.
- I.M. Ștefan, Edmond Nicolau, Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești, Editura Albatros, București 1985.
- Ștefan Pascu, Voivodatul Transilvaniei, Editura Academiei, București, 1980.
- Ștefan Bălan, Ștefan Mihăilescu, Istoria Științei și Tehnicii în România, date cronologice, Editura Academiei, București, 1986.
- Dinu C. Giurescu, Istoria ilustrată a românilor, Editura Sport-Turism, București 1986; ediția nouă 2000.
- Georges Castellan, Histoire du Peuple Romain, Éditions Armeline, Crozon, 2003.
- Georges Castellan, Histoire des Balkans, Fayard, Paris, 1999, ed. 2.
- C.C. Giurescu, Istoria Românilor, București 1942-1944.
- Ion Simionescu, Țara Noastră, Editura Fundațiilor, București, 1938.
- Liviu Sofonea, Elena Helerea, Florentin Olteanu, Ion Vișa, Factorul *Téchніка* în Ștefaniada, în *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae, Liber V*, Brașov, 2005.
- Liviu Sofonea, Mihaela Popov, Fortifications, Danubiennes dans l'espace Carpat-Pontien dans la période milénaire cca. 300 A.D. – cca. 1300 A.D., în actele Muzeului Dunării de Jos, Călărași, 2005; în *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae, Liber VI*, Brașov – Sibiu, 2005-2006.

*****. Orientativă

Installations which were in function with specific technical & social efficiencies in "remote past times" in fortifications located on the boundaries of some social systems. Examples.

Summary

In the study is analysed the concept boundary, which designate a space (geographical: *topos*; social/cultural: *situs*) in which, often, were constructed by the active persons members of relevant social structures (states, lands) located in the areas definitely delimited (formarly, juridicaly; economicaly; some times axiologically), important fortifications (isolated; ensembles/systems). There are analysed the cases of medieval boundary fortifications in Transylvania and in Moldavia, placed on the shores of river Nistru/Dniestr/. The examples express the relevance and the dignity of such *vestigium technicum*.

